

А. Жилкубаева¹, А.Сапанова²

¹Филология ғылымдарының докторы, Өскемен қаласы, Қазақстан

²С. Аманжолов атындағы ШҚМУ магистрі, аға оқытушы, Өскемен қаласы,
Қазақстан

КӘСІБИ МӘТІНДЕР АРҚЫЛЫ МАМАНДЫҚҚА ҚАТЫСТЫ ТЕРМИНДЕРДІ МЕНҒЕРТУ

Аннотация. Кәсіби мәтіндер – мамандыққа қатысты лексикалық минимумдарды қамтитын, белгілі бір мамандықты игеру үшін қажет кәсіби білім беретін күрделі қатысымдық бірлік. Әр сала бойынша білім алатын студенттер өздерінің таңдаған мамандықтарына қатысты мәтіндермен жұмыс істеу кезеңінде терминдерді өте жақсы қабылдайды және олармен қызыға жұмыс істейді. Осыған орай қазақ тілі сабағында көбінесе мамандығына қатысты кәсіби мәтіндермен жұмыс жүргізіледі. Кәсіби мәтінмен жұмыс жүргізудің мақсаты – студенттің мәтінді практика жүзінде игеруін жүзеге асырып, байланыстырып сөйлеу дағдысын қалыптастыруға икемдеу. Кәсіби мәтіндер – мазмұндық, тақырыптық тартымдылығымен ерекшеленіп, пәрменді лексика нормасына құрылған, мамандыққа қажетті ақпаратқа толы, кәсіби терминдері мол, студенттердің білім деңгейіне сай болуы шарт.

Мақалада кәсіби тілдік күзiреттiлiктi дамыту бойынша қызметтiк мiндеттердiң түрлерi келтiрiлген. Кәсіби мәтіндер – бұл белгілі бір мамандықты дамыту үшін қажетті мамандыққа байланысты сөздік минимумды қамтитын кәсіби бірлескен кәсіптік оқыту бөлімі. Әр салада білім алған студенттер өздері таңдаған мамандығына байланысты мәтіндермен және олармен жұмыс жасауды жақсы біледі. Кәсіби мәтіндер мазмұны, тақырыптық тартымдылығы студенттерге мамандыққа, кәсіби терминдерге қажетті толық ақпаратпен, тиімді лексика нормаларында құрылған білім деңгейіне сәйкес келуі керек.

Тірек сөздер: кәсіби мәтін, термин, лексикалық норма.

А. Жилкубаева¹, А.Сапанова²

¹ Доктор филологических наук, Усть-Каменогорск, Казахстан

² Магистр ВКГУ им. С. Аманжолова, старший преподаватель
Усть-Каменогорск, Казахстан

ВЛАДЕНИЕ ТЕРМИНОЛОГИЕЙ, СВЯЗАННОЙ С ПРОФЕССИЯМИ, С ПОМОЩЬЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ТЕКСТОВ

Аннотация. Профессиональные тексты – это сложная коммуникативная единица, содержащая лексические минимумы, относящиеся к специальности и дающая профессиональные знания, необходимые для освоения конкретной специальности. Студенты в каждой области при работе с текстами, относящимися к выбранной ими

специальности очень хорошо воспринимают термины и с удовольствием работают с ними. В связи с этим на уроках казахского языка часто работают с профессиональными текстами, относящимися к специальности. Цель работы с профессиональным текстом – адаптировать учащегося к формированию коммуникативных навыков через практическое усвоение текста. Профессиональные тексты характеризуются содержанием, тематической направленностью, построены на нормах эффективной лексики, полны информации, необходимой для специальности, насыщены профессиональными терминами, и должны соответствовать уровню знаний студентов.

В статье представлены виды функциональных задач по развитию профессиональной языковой компетенции. Профессиональные тексты – это раздел совместной профессиональной подготовки, включающий в себя словарный минимум в зависимости от специальности, необходимый для развития конкретной профессии. Студенты, получившие образование в различных сферах, хорошо разбираются в работе с текстами по выбранной специальности. Содержание, тематическая привлекательность профессиональных текстов должны соответствовать уровню преподаваемых знаний, сформированному в нормах эффективной лексики, с подробной информацией, необходимой для специальности и профессиональных терминов.

Ключевые слова: профессиональный текст, термин, лексическая норма.

A. Zhilkubayeva¹, A.Sapanova²

¹Doctor of Philological Sciences, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

²Master of EKSU named after S. Amanzholov, senior lecturer,
Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

LEARNING OF PROFESSIONAL TERMS RELATED TO THE SPECIALTY THROUGH PROFESSIONAL TEXTS

Annotation. Professional texts are a complex communicative unit containing lexical minima related to the specialty and giving professional knowledge necessary for mastering a certain specialty. Students in each field, when working with texts related to their chosen specialty, perceive the terms very well and work with them with pleasure. In this regard, in Kazakh language lessons, they often work with professional texts related to the specialty. The purpose of working with a professional text is to adapt the student to the formation of communication skills through the practical assimilation of the text. Professional texts are characterized by content, thematic focus, built on the norms of effective vocabulary, full of information necessary for the specialty, saturated with professional terms, and must correspond to the level of knowledge of students.

The article presents the types of official duties for the development of professional language competence. Professional texts are a section of joint professional training, which includes vocabulary minima related to the profession, necessary for the development of a particular specialty. Students who have been educated in each field are well versed in working with texts related to their chosen specialty, and work with them. Content, thematic interest of professional texts should correspond to the level of taught knowledge, created in the norms of effective vocabulary, with detailed information, necessary for the specialty and professional terms.

Keywords: professional text, term, lexical norm.

Қазіргі қоғам талабына сай әр салаларда қазақ тілін студенттерге кәсіби мамандығына қарай баули оқыту кеңінен сұранысқа ие болуда. Себебі, бүгінгі студент – ертеңгі маманның алдында жаңа міндет – кәсіби лексиканы меңгеруді қажет етері айдан анық аксиома екені белгілі. Осындай талаптарды іске асыру барысында жоғары оқу орындарында қазақ тілін оқыту ісінде жаңа міндеттер туындайды. Бұл мәселені кәсіби қазақ тілінде дұрыс сөйлей білетін, жоғары білімді мамандарды даярлау және олардың сөздік қорын кәсіби лексикамен дамытумен байланыстыруға болады. Осындай дағдыларды қалыптастыруда студенттердің сөздік қорын, кәсіби лексикасын дамыту ісі жақсы нәтиже берері сөзсіз. Бұл қазақ тілін мамандыққа сай оқытуды жақсартуды қажет етеді. Кәсіби жоғары деңгеймен қоса, жоғары оқу орнын бітірген маман өз бетінше шешім қабылдауда дербестік көрсете білетін, жауапкершілік сезімі жоғары, сыни ойлай алатын, кез келген жағдайға бейім, бәсекеге қабілетті болуы тиіс. Өйткені кез келген маманның кәсіби дайындығының сапасы оның игерген білімімен ғана емес, оның өз бетімен мәселе қойып, оны шеше алатын іскерлігімен айқындалады.

Біз мақаламызда дефектология мамандығына арналған кәсіби мәтіндер арқылы терминдерді меңгеруге тоқталмақпыз. Тіл дамытудағы ең тиімді әдістердің бірі – мәтін бойынша жұмыс істеу. Сондықтан мәтіндер күнделікті тұрмыста қолданылатын, мамандық бойынша, төменгі және орта топ студенттеріне арналған мәтіндер болып топтастырылады. Студенттерді кәсіби мамандыққа бейімдей оқытудың нәтижесіне қарай құрастырылған ең жиі қолданылатын терминдермен жұмыс түрлері, дефектолог мамандығында оқитын студенттердің тілді талапқа сай игеру мүмкіндігін, тілге деген қызығушылығын, ынта-ықыласын арттырады. Қазақ тілін үйретуде студенттердің өздік жұмысын ұйымдастырудың басты факторының бірі ретінде тапсырмалар жүйесін қарастыруға болады. Тапсырмалар қатысымдық әрекеттердің (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым, тілдесім) түрлеріне байланысты іріктеледі. СӨЖ-ге ұсынылатын тапсырмаларды орындауда іскерлік ойын жүргізу, кейс, презентация жасау, дискуссияларды жүргізу, дөңгелек үстелдерді өткізу, бейнефильмдер көрсету әдістері газет-журналдардан алынған материалды түрлі тәсілдермен ресімдеу (конспект, реферат, аңдатпа жазу және т.б.), өзінің идеяларын қорғау, ұсыну, баяндама жасау, түрлі мәселелер бойынша мәліметтер дайындау, негізгіден жанама, қосымша материалды бөліп алу, иллюстрация, сызба, кестелер бойынша мәтін құрастыру, өзінің мысалдарын келтіру, қосымша пікір дайындау, қорытындылауға қатысу, экскурсиялар жасау, реферат сұрақтарын немесе тапсырмаға қатысты сұрақтар дайындау, әңгімелесу, мәтіннің мазмұнын өз сөзімен айтып беру немесе қойылған сұрақтарға жауап беру, жоспар құру, т.б. біліктер мен дағдыларды қалыптастырады.

Тілші-ғалым Б.Қасым мамандыққа қатысты тілді меңгеруде мынандай талаптарды ескеру қажет деп есептейді:

- студенттерді кәсіби мамандығы бойынша тілдесуге үйрету;
- мамандыққа байланысты тілдік қатынасқа түсу үшін әртүрлі жағдаяттар құру арқылы тілдік қатынастың қажеттілігін түсіндіру;
- дұрыс сөйлеу қатысымының түрлерін үйрету [1, 17].

Терминдермен жұмыс жасауда термин сөздердің аударылу және жасалу ерекшеліктеріне көңіл бөлу қажет. Жаңа сөздерді өткен грамматикамен байланыстырып түрлендіру, олармен сөз тіркестерін жасау, сөйлемдер құрастыру сияқты жұмыс түрлері

жаңадан үйренген атауларды есте сақтауға көп көмегін тигізеді. Тіл үйренушілерге терминдерді меңгерту үшін ең алдымен сөздік жұмысын дұрыс ұйымдастыра білу керек. Сөздіктермен жұмыс негізінен, белгілі бір мамандыққа байланысты аударма және түсіндірме сөздіктер көмегімен іске асатыны белгілі. Сондықтан әрбір сабақта сөздік жұмысын дұрыс пайдалануға тырысамыз. Таныс емес сөздердің мағынасын жан-жақты ашып, әр сөзге нақтылы талдау жасатып, ол сөздің стильдік мүмкіндігін тиімді пайдаланып отырамыз. Белгілі бір терминді сөздік арқылы меңгерту үшін ең алдымен, тіл үйренушінің өзіне берілген сөзді сөздіктен іздетіп, таптыру қажет; екіншіден, оны тақтаға жаздыртып, дұрыс айтуға машықтандыру қажет; үшіншіден, жаңа терминнің ұғымын кең ашу үшін оларды қатыстыра отырып, сөз тіркесін жасату, сөйлем құрату, ол сөздердің контекстегі мағынасын ашу қажет; төртіншіден, жаңа сөздерді тірек сөз ретінде пайдаланып, мәтін, диалог, әңгіме, құрастыру қажет. Тіл үйретуде сөздік жұмысын орнықты жүргізу – тіл үйренушінің тілін ұстартып, ойлау, сөйлеу дәрежесін жетілдіре түседі. Сөз мағынасын ашуда төмендегідей әдіс-тәсілдер қолданамыз:

- терминдердің қазақша баламасын ең алдымен өздеріне аударту, кейін сөздіктегі нұсқасымен салыстыру;

- салыстыру арқылы ұқсас белгілерді тапқызу;

- сөзді контекске енгізу;

- синоним сөздермен ауыстыру;

- антонимдер тапқызу;

- сөзге құрылымдық талдау жасату;

- түсіндірме немесе терминологиялық сөздіктерден қаратып, мағынасын ашу [2, 50]. Мұндай әдіс-тәсілдерді дұрыс қолданатын болсақ, мамандыққа қатысты терминдерді тиімді меңгерте аламыз. Әр терминді өз орнына дұрыс қолдана алатын, өз ойын дұрыс жеткізе алатын білімді маман даярлау үшін тіл дамыту жұмыстарын жүргіземіз. Тіл дамыту жұмыстарының барлық түрі лексикалық материал негізінде тіл үйренушілерге мәтіннің мазмұнын игеру барысында жүзеге асады. Мәтін-негізгі құрал. Мәтінді толық және дәл ұғыну оның ішіндегі сөздердің мән-мағынасын түсініп, білуге байланысты. Мәтінмен жұмыс түрлерін терминдерді меңгерту жолдарымен үйлестіре беру үшін:

- лексикалық тақырыпқа құрылған қазақша мәтіннен алынған жеке термин сөздердің мағынасын ашу;

- мерзімді басылым беттерінен алынған материалдың орысша мәтінін аударту, термин баламасына мән беруін қадағалау;

- өзара мағыналас бірнеше тірек сөз-терминдерді ұсынып, шағын мәтін құрастыру;

- мәтін ішіндегі түсінуге қиын сөздерден сөздік жұмысын жүргізу;

- мәтін ішіндегі термин сөздерді алып тастап, мазмұнына сәйкес толықтыру талап етіледі. Тіл үйренушілердің тілді білу деңгейіне қарай қазақ тілін оқыту екі топқа (бастауыш және жалғастырушы) бөлінеді. Бастауыш топта кәсіби сөздермен, сөз тіркестерімен, оңтайландырылып алынған мамандыққа қатысты мәтіндермен жұмыс жүргізілсе, ал жалғастырушы топта орыс мектебін бітіргендері болмаса, өз ана тілін біршама меңгерген, сөйлеу тілі қалыптасқан қазақ балалары оқиды. Сондықтан оларға көбінесе мамандықтарына байланысты тақырыптармен сабақтастыра, күрделенген кәсіби мәтіндермен жұмыс жүргізіледі. Кәсіби мәтіндер студенттерді мамандық тілін меңгеруде ерекше қызмет атқарады. Сабақ барысында кәсіби мәтінмен

жұмыс істеу тіл үйренушінің кәсіби сөйлеу дағдысын қалыптастыруға, тілге деген қызығушылығының артуына, кәсіби лексиканы меңгеруіне игі әсерін тигізеді. Кәсіби мәтіндер негізінде студент мамандығы туралы білімін жетілдіреді, өзінің келешекте атқаратын жұмыстары туралы пайдалы, өте қажетті ақпараттар алады, кәсіби танымдары кеңейеді, сонымен қатар кәсібіне сай сабақта алған білімдерін болашақ қызметінде пайдалана алады.

Кәсіби мәтіндер – мамандыққа қатысты лексикалық минимумдарды қамтитын, белгілі бір мамандықты игеру үшін қажет кәсіби білім беретін күрделі қатысымдық бірлік. Әр сала бойынша білім алатын студенттер өздерінің таңдаған мамандықтарына қатысты мәтіндермен жұмыс істеу кезеңінде терминдерді өте жақсы қабылдайды және олармен қызыға жұмыс істейді. Осыған орай қазақ тілі сабағында көбінесе мамандығына қатысты кәсіби мәтіндермен жұмыс жүргізіледі. Кәсіби мәтінмен жұмыс жүргізудің мақсаты – студенттің мәтінді практика жүзінде игеруін жүзеге асырып, байланыстырып сөйлеу дағдысын қалыптастыруға икемдеу. Кәсіби мәтіндер – мазмұндық, тақырыптық тартымдылығымен ерекшеленіп, пәрменді лексика нормасына құрылған, мамандыққа қажетті ақпаратқа толы, кәсіби терминдері мол, студенттердің білім деңгейіне сай болуы шарт. Қазақ тілі сабағын студенттің мамандықтарына қатыстыра, тығыз байланыстыра оқыту студенттердің өз мамандығы жайлы мағлұматын кеңейтіп, кәсіптік ынтасын арттырады, әрі пәнге қызығушылығын күшейтеді. Қазақ тілін мамандықтарына орай оқыту – ғылым тілімен, оның терминдерімен тығыз байланысты. Сондықтан да тіл үйренушілердің мамандықтарына қатысты арнаулы мәтіндер арқылы кәсіби лексиканы өз саласының терминдері мен мамандар тілінде жиі қолданылатын оралымдарды білу керектігі көзделеді. Мәтінмен жұмыс жасау барысында лексика-грамматикалық тапсырмалар жүйелі болу керек. Мамандықтарына байланысты мәтіндерді іріктеп алған соң, сол мәтінді меңгеруде тек жалаң сөздер тізбегін беріп, оларды көшірумен я болмаса жаттаумен шектелуге болмайды. Сондықтан қай мамандықтың болмасын мамандығына байланысты терминді түсіндіруде сол саланың маманымен ақылдаса отырып, ой бөлісіп, оның глоссарийін жасау қажет. Өйткені белгілі бір ғылымды зерттеуші сол ғылымдағы ғылыми ұғымдарды ғылыми терминдер арқылы жүйелеп, түсіндіріп береді. Оның қыр-сырын айқындайды. Терминдерді қазақша түсіндіруде оның этимологиясына үңіліп, грамматикалық құрылысына тоқталады. Себебі қазақ тілінде кейбір сөздер бірнеше мағына беруі мүмкін. Мұндай жағдайлар мәтінмен жұмыс істеу барысында көптеп кездеседі. Мысал ретінде, «*Кемтар балалар*» атты мәтінмен жұмыс түрлерін ұсынамыз:

Кемтар балалар денесінің психикасы жағынан қалыпты дамуынан ауытқыған балалар. Мұндай балалардың дамуында елеулі кемістіктер пайда болады. Оларды кемтар балалар немесе кемістігі бар балалар деп атайды. Кемістік туа немесе жүре пайда болуы мүмкін. Баланың бойында туа пайда болған кемістіктер алуан себептерге байланысты. Мұндай кемістік түрлері олардың нәсілдік ерекшеліктерінен болуы да мүмкін. Алайда кемістіктің бұл түрлері сыртқы ортаның жағдайына тәуелді болып отыратындығын көрсетеді. Туа пайда болатын кемістіктер баланың ана құрсағындағы ұрығына химиялық, оқыс қимыл қозғалыстар, температураның теріс әсер етуінен немесе ұрықтың дұрыс қоректенбеуі сияқты түрліше жағдайларға байланысты дәйектейді.

Кеміс балалардың денесі мен психикалық дамуындағы ауытқуларды айырықша ескере отырып, олар арнайы мектептерде оқып тәрбиеленеді. Кеміс балалардың

кемістіктеріне орай/саңырау, нашар еститін/керең, соқыр, мылқау, ақыл-ойы кеміс/миақы, миқұла, милау/идиот/ және сөйлеу қабілетін жоғалтқан балалар болып бірнеше топқа ажыратылады.

Ақыл-ойы мен дене кемістігі бар балалардың түрлі ерекшеліктерін ескеріп, оларды тәрбиелеп-оқыту істері арнайы мектептерде, жүйелі түрде емдеп отыратын медициналық мекемелер арқылы жүзеге асырылады. Мұндай мектептер мен мекемелердің алдында қоятын мақсат-міндеттері кеміс балалардың мүшелерін емдеу арқылы жетілдіріп, бойындағы олқылықтарды оқу-тәрбие істерімен толықтырып отыруға бағытталған. Сөйтіп, ондай балаларға гуманистік көзқараспен қарап, қоғамның болашақ азаматтары етіп даярлау мақсаттарын көздейді. Арнайы мектептерді бітірген соң, одан әрі өз білімдерін көтеріп тиісті мамандықтарды игерулері үшін техникумдар мен кейбір жоғары оқу орындарына түсіп оқитын болады.

Оқылымға арналған тапсырмалар студенттердің мәтін мазмұнын сөздік арқылы толық түсіне білу, жоспар бойынша мазмұндай алу, өз пікірлерін білдіре алу, салыстыра білу қабілеттерін жаттықтырады:

1-тапсырма: Мәтінді кезекпен дауыстап оқыңыз (бір студентке де оқытуға болады).

Тыңдалымға арналған тапсырмалар студенттердің берілген мәтіннің мазмұнын бір естігеннен түсіне білу, маңызды ақпаратты ұғып алу, оны қажетке жарата білу қабілеттерін жаттықтырады:

1-тапсырма: Қазақ тіліне тән дыбыстары бар сөздерді тауып, фонетикалық норманы сақтап айтыңыз.

2-тапсырма: Мәтіндегі белгісіз сөздерді жазып алып, олардың аудармасын сөздік көмегімен анықтаңыздар.

Айтылымға арналған тапсырмалар студенттердің монолог және диалог құрастыра алуы, бір-біріне сұрақтар қойып, оларға жауап бере алуы қабілеттерін қалыптастыруға жаттықтырады.

1-тапсырма: Берілген сұрақтарға жауап беріңіз. Кемтар балалар деп қандай балаларды айтамыз? Кеміс балаларды қандай топтарға бөледі? Кеміс балалар қандай мектептерде тәрбиеленеді?

2-тапсырма: Аудиотаспадан әңгімені тыңдап, екі жақтың мамандығын анықтап, сол мамандықтар туралы алған ақпаратты айтып беріңіз.

3-тапсырма: Сіз таңдаған мамандық бойынша жұмыс істейтін адамнан интервью алуға қажетті сұрақтарды ойластырыңыз.

Жазылымға арналған тапсырмалар хат, шығармалар түрлерін, мақала, реферат, баяндама жаза білу қабілеттерін дамытады. Жазылым әрекетіне үйрету емлені игеру мен тілдік жаттығуларды жазбаша түрде орындауды көздейді:

1-тапсырма: Қандай мамандар кеміс балалармен жұмыс жасайды? Мамандардың атауларын жазыңыз.

2-тапсырма: Кемістік қандай себептермен пайда болады? Себептерін дәптерге жазбаша түрде көрсетіңіз.

3-тапсырма: Сөз тіркестерін аударыңыз. Туа пайда болатын кемістіктер, дене дамуындағы ауытқушылық, психикалық дамуындағы ауытқу, олқылық, саңырау, мылқау, ақыл-ойы кеміс.

4-тапсырма: Аударған сөз тіркестерімен сөйлемдер құрастырыңыздар.

5-тапсырма: Құрастырған сөйлемдерді қолдана отырып, «Кемтар балалардың әлемі» тақырыбына шағын эссе жазыңыз.

Ұсынылған тапсырмалар жүйесі қазақ тілін мамандыққа бейімдей оқыту әдістемесінің жүйелі қалыптасуына септігін тигізеді. Студенттердің алған білімдері болашақ мамандардың күнделікті өмірінде, кәсіби әрекетінде тілдік қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді. Білікті маман дайындау, білім беру – қоғам дамуының негізгі жолы.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] Қасым Б., Османова З. т. б. Кәсіби қазақ тілі. – Алматы, 2010. – 112 б.

[2] Ақаев С.Т. Терминнің тілдік және танымдық сипаты. – Алматы, 2002.

[3] Жилкубаева А.Ш., Изгуттинова Р.Т., Ибраева М.К. Кәсіби қазақ тілі. Оқу-әдістемелік құрал (әлеуметтік жұмыс мамандығының студенттеріне арналған). – Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2013.- 97 б.

[4] Жилкубаева А.Ш. Кәсіби қазақ тілі. Оқу – әдістемелік құрал Дефектология мамандығы студенттеріне арналған. – Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2015. – 93 б.